

MİXAİL BULQAKOV

TÖVBƏ

(M.Bulqakovun "Morfi" hekayəsinin motivləri əsasında səhnə üçün Y.İlçuk işləmişdir)

Tərcümə edəni: Adilxan Bayramov

İŞTİRAK EDİRLƏR:

DOKTOR POLYAKOV - gənc həkim

DOKTOR BOMQARD

ANNA - feldşer

XƏSTƏ BAXICISI

Tamaşada Bulqakovun məktublarından, Bayronun, Vordsvordun, Lonqfellowun, Şellinin şerlərindən, şotland balladasından, qədim tələbə mahnılarından istifadə edilmişdir.

Yazı stolu. Qədim lampa qara üzlüklü dəftəri, açılmış zərfi və stol arxasındakı adamın sifətini işıqlandırır. Bu, doktor Bomqarddır.

BOMQARD. Sergey Polyakovun gündəlikləridir... İndi, Polyakovun torpağa qarışdığı, unudulduğu bir zamanda, mən bu gündəlikləri yenidən oxuyur, onu xatırlayıram. Bəlkə bunlar indi də lazımdır?

Musiqi. Tamaşada musiqi mühüm rol oynayır. Musiqi deyilməyən sözləri pauzalarla tamamlayır, qəhrəmanın daxili hərəkətini, xatirələrini, şübhələrini, xəstəliyini... ümidlərini xarakterizə edir.

1917-ci il. Qış. Unudulmayan, tufanlı, qasırğalı il! Lampa sönür. Çaykovskinin fortepiano üçün konsertinin lent yazısı səsləndirilir. Bu dəfə stolun üstündəki əlvan parça ilə örtülmüş neft lampası yanır.

Çovğun məni saralmış yarpaq kimi ucqar bir guşədən qəza mərkəzinə atdı. Qəza mərkəzi!.. Guya böyük şeymiş! Lakin kim mənim kimi düz bir il yarım qışın qarında, yayın istisində sərt və miskin meşələrdə düşüb qalıbsa, bir-birinə qoşulmuş kirşələrdə on səkkiz kilometr yol gedibsə, güman edirəm ki, o məni anlayar. *(Ayağa qalxır, neft lampasını*

söndürür və elektrik işığını yandırır). Mən həmin ucqar guşədən qəza mərkəzinə köçürüləndə özümü xoşbəxt sanırdım və yavaş-yavaş o yerləri unutmağa başladım. Xatirimdə yaşıl neft lampası, tənhalıq, bir də qar komaları qalıb... *(Yenidən stolun arxasında oturur.)* Hər halda... Yaxşı ki, mən orada olmuşam. Cəsur bir adam kimi orada yetişmişəm. Fenimor Kuperin qəhrəmanı kimi, mən ən çətin vəziyyətlərdə belə xəstəliklərlə təkbaşına, öz gücümle mübarizə aparmışam. Mən hansı xəstəlikləri müalicə etmədim?! *(Divanda əyləşir.)* Yaşıl işıq... sayrışan fonar... gurultu, sonra qaranlıq, çöllərdə boğuş vıyıldı... Nə üçün o yerlər bu gün mənə rahatlıq vermir? Maraqlıdır, görəsən, indi orada, mənim yerimdə kim oturub? Gənc həkim?.. Nə olsun, mən ki öz müddətimi işləmişəm.

Qapı döyülür. Astanada tükü tökülmüş yaxalılı paltosunu xalatının üstündən geyinmiş XƏSTƏ BAXICISI görünür. Əlində göy rəngli zərf tutmuşdur.

XƏSTƏ BAXICISI *(xırıltılı səslə)*. Məktubdur. Gətirdilər ki...
BOMQARD. Mənə verin.
XƏSTƏ BAXICISI. Getmək olar?
BOMQARD. Hə, hə. Gedin.

Qapının cırıltısı eşidilir. Xəstə baxıcısı gedir.

İlahi! Mənim keçmiş iş yerimin blankı. Maraqlıdır! Bütün gecəni bu barədə fikirləşmişəm, indi isə budur, özü...

Həzin musiqi. Səhnənin küncündə solğun rəngli, arıq adam görünür. Bu, doktor Polyakovdur.

POLYAKOV. "Əzizim.. Bağışlayın... Mən çox ağır və pis bir xəstəliyə tutulmuşam. Mənə kömək edəcək bir kəs yoxdur, özüm də Sizdən başqa heç kəsdən kömək gözləmirəm. İki aydır, əvvəllər Siz işlədiyiniz sahədəyəm. Bilirəm ki, Siz məndən çox da uzaq olmayan şəhərdəsiniz. Universitet illərindəki dostluğumuz naminə, xahiş edirəm, təcili yanıma gəlin. Heç olmazsa, bir günlüyə, lap elə bir saatlığa... Desəniz ki, xəstəliyim ümitsizdir, inanaram. Bəlkə nicat yolu, ümid qığılcımları var. Xahiş edirəm, bu məktubun məzmunu barədə heç kəsə bir söz deməyin..."

Astadan köhnə tələbə mahnısı eşidilir:

Səhər tezdən axşamacan fanarlar yanır,
Tələbələr veyillənir Neqlinni boyu.
Küçədə də sütunların üstən tullanır,
Bir, iki, üç... Üçüncü də ilişib qalır.
Qəşəng Veram, mələk Veram gülür, boylanır ...^x

^x. *Şerləri Qardaşxan Əzizxanlı tərcümə etmişdir.*

BOMQARD. Seryoja Polyakov! Doktor Polyakov! Seryoja!
(*Polyakov yox olur.*)

Mən onu çox yaxşı xatırlayıram. Görəsən, xəstəliyi nədir onun? Sabah saat ikidə gedərəm. Dəmir yolu ilə 30 verst, stansiyadan isə Qorelevo xəstəxanasına kirşə ilə iyirmi iki verst getmək lazımdır. Bəs stansiyadan Qorelovoya getmək üçün at olacaq, ya yox? Bəlkə teleqram vurum, stansiyaya at göndərsin? Amma teleqram məndən bir ay sonra yetişəcək, ilişib stansiyada qalacaq. Qorelovonu yaxşı tanıyıram. Əldən-ayaqdan uzaq bir yerdir. İlahi! Feldşerin şubasını da götürməliyəm, yoxsa paltoda lap donaram... Ona nə olub? "Ümid qılgıncıları" –romanlarda belə yazırlar, ciddi həkim məktubunda yox. Yatmaq lazımdır... Sabah hər şey aydınlaşacaq. (*Elektrik açarını çevirir.*)

Otaq tədricən qaranlıqlaşır. Işıq Polyakovun üzərinə düşür. O, divanda sakitcə uzanmış Bomqarda baxır.

BOMQARD (*yata bilmir*). Axı, mənasız bir məktuba görə nə baş verdiyini bilmədən adama açıqlanmaq olmaz. İnsan əziyyət çəkir, lap xəyalən də olsa, onu pisləmək, ona ləkə yaxmaq düzgün deyil... Seryoja Polyakovu çoxdan görmürəm, lakin onu ağıllı, qabiliyyətli bir adam kimi xatırlayıram. Görünür, nə isə bir bədbəxtlik baş verib... Yatmaq lazımdır...

(İşıq sönmür. Musiqi. Polyakov yox olur. Qapı bərk döyülür.)

Kimdir? Kim? Nədir? Mən hardayam? Nə olub? Kimdir qapını belə bərk döyən?

(Qapı yenidən, bu dəfə yavaş-yavaş döyülür. Bomqard ayağa qalxır. Lampanı yandırır... Qapı yenidən döyülür.)

Hə, yadıma düşdü... Axı, bu gün növbətçiyəm. Saat neçədir? Gecə keçib. Birin yarısıdır. Bircə saat yatmışam. Görəsən nə olub?

(*Xəstə baxıcısı gəlir.*)

BOMQARD. Kimi gətiriblər?

XƏSTƏ BAXICISI (*xırıltılı səslə, hündürdən*). Qorelovo xəstəxanasının həkimi özünü vurub.

BOMQARD. Po-lya-kov?! Ola bilməz! Polyakov?

XƏSTƏ BAXICISI. Familiyasını bilmirəm. Deyirlər hadisə bu gün səhər olub. Ürək nahiyəsindən yaralanıb.

Yenidən Polyakov görünür. Saçları başına yapışmışdır, paltosunun altından qırmızı-sarı ləkəli ağ tənzip görünür.

POLYAKOV. Doktor Bomqardı istəyirəm.
BOMQARD (*sakit səsle*). Mən buradayam...
POLYAKOV. Bu dəftər sizə çatacaq...

"Əziz yoldaş!

Mən Sizi gözləməyəcəyəm. Müalicə olunmaq fikrindən daşındım. Onsuz da ümitsizdir. Əzab çəkmək də istəmirəm. Mən bu zəhərdən çox dadmışam. Qoy başqaları özlərinin qorusunlar. Gündəliyimi Sizə bağışlayıram. Mənə elə gəlir ki, Siz insan həyatı ilə bağlı hər hansı sənədi öyrənmək istəyirsiniz. Mənim "Xəstəlik tarixi"mi oxuyun. Əlvida, Sizin Sergey Polyakov. Xahiş edirəm, mənim ölümümdə heç kəs günahlandırılmasın.

Həkim Sergey Polyakov". (*Gözlərini yumur*).

BOMQARD. Doktor Polyakov öldü.

Otaq qaranlıqlaşır. Verdinin "Aida" operasından Amnerisin ariyası səsləndirilir.

Qədim lampa yaraşlıq yazı stolunu işıqlandırır. Stol arxasında-kresloda artıq yaşa dolmuş Bomqard əyləşmişdir.

BOMQARD. Doktor Polyakovun yalnız mənə bağışladığı gündəliyini mən indi hamıya oxuya bilərəmmi? Bəli!

(*Dəftəri əlinə götürür*). 1917-ci il. Qorelovo xəstəxanası.

(*Sadə görünüşlü otaq. Polyakov əlində çanta və palto daxil olur.*)

POLYAKOV. Çox şadam! Çox! Allaha şükür, nə qədər gözdən uzaq olsan, bir o qədər yaxşıdır! (*Pəncərəyə yaxınlaşır.*) Günəş qürub edir, gözəldir! (*Stola yaxınlaşır.*) Ötən həftənin qəzetləri. Budur, teatrlar şöbəsi... "Aida"! Keçən həftə "Aida" göstərib. O, səhnəyə çıxıb və oxuyub! "Mənim əzizim, yanıma gəl... yanıma..."

(*Ariya səsləndirilir.*)

Necə də qeyri-adi səslənir. Aydın! Əzəmətli!

Ariya daha da hündürdən səsləndirilir. Polyakov əlləri ilə qulaqlarını tutur.

Bu cür gözəl səs qara qəlbli bir adama qismət olub. Onu məhv etmək, öldürmək lazımdır!

Bomqardın əlindən dəftəri alır, dəftərin bir neçə vərəqini qoparıb tikə-tikə edir.

BOMQARD. Bu sizə yaraşmır, doktor Polyakov.

POLYAKOV. Düzdür! Əlbəttə, səni atıb getdiyi üçün qadınla bu cür rəftar etmək uşaqlıqdır. Yaşamaq istəmədi - getdi. Vəssalam. Çox adi bir haldır. Opera müğənnisi gənc həkimlə cəmisi bircə il yaşadı... sonra... boşandı.

Ariya nisbətən zəif səsləndirilir.

Heç düşünmək belə istəmirəm. İstəmirəm. Onsuz da hər şey mənasız və boşdur. Ümid yeri də yoxdur. Bağışlayın (*Dəftəri qaytarır.*)

BOMQARD (*dəftəri açır*). Fevralın 11-i.

Pəncərə işıqlanır. Bayırda tufan var. Polyakov neft lampasını yandırır.

POLYAKOV. Hər yan tufandır. Mən də onun içində. Bütün gecəni neft lampasının işığında otururam.

BOMQARD. Bəs gündüzlər?

POLYAKOV. Gündüzlər, hər halda adamlarla rastlaşıram.

BOMQARD. Bəs iş?

POLYAKOV. İş heç, öyrəşmişəm. Müqəvva kimi çalışıram.

Radameslə Aidanın dueti səsləndirilir.

Bu, diri-diri dəfn olunmaqdır. Cəmisi üç nəfərlik: mən, şəfqət bacısı-mama Anna Kirilovna, bir də feldşer. Feldşer ailəlidir. Onlar fligeldə yaşayırlar. Mən isə... lap tənhayam.

BOMQARD (*dəftərin vərəqini çevirir*). Fevralın 15-i.

POLYAKOV Bu nədir? Necə dəhşətli ağrılar başladı! Anna Kirilovna! Anna Kirilovna!

(Anna Kirilovna daxil olur.)

ANNA KİRİLOVNA. Nə olub, doktor?

POLYAKOV. Of! Necə də ağrıyır! İçərim od tutub yanır. Of!

ANNA KİRİLOVNA. Alnınız tərleyib. Sifətiniz də gömgöy göyərüb. Bu nədəndir?

POLYAKOV. Heç nədən. Bu ağrılar heç bir xəstəliyi olmayan sağlam adamlarda olur. Bu cür adamların böyrəyi də, qara ciyəri də sağlamdır... Of!..

(Divanın üstündə o üz – bu üzə çevrilir) Dözə bilmirəm.

ANNA KİRİLOVNA. Morfi vurmaq lazımdır. İndi hazırlayaram.

POLYAKOV. Siz çox gözəl adamsınız, Anna Kirilovna! Hərtərəfli, yüksək səviyyəli. Təəccüblənirəm ki, bu ucqarda, bu buzlu qəfəsdə necə dözürsünüz?

ANNA KİRİLOVNA. Əlinizi verin. *(İynə vurur.)* İndi ağrılar keçib gedər.

POLYAKOV. Hə,hə... Ağrılar aman vermirdi. Bütün içərim od tutub yanırdı. Deyəsən bu dalğayabənzər ağrılar yavaş-yavaş yox olur... Azalır... Aha, tamamilə keçdi!

ANNA KİRİLOVNA. Elə isə çox yaxşı. Gecəniz xeyrə qalsın.

POLYAKOV. Siz niyə gülürsünüz?

ANNA KİRİLOVNA. İlk dəfədir ki, siz qaraqabaq görünürsünüz.

POLYAKOV *(gülümsəyir)*. Məgər mən qaraqabağam?

ANNA KİRİLOVNA. Bəli. Elə hey susursunuz.

POLYAKOV. Mən doğrudan da beləyəm.

Anna Kirilovna çıxır. Tufan var.

POLYAKOV. Mən doğrudan da qaraqabağam.

BOMQARD *(kresloda)* Doğru deyil. Bu ailə dramınıza qədər siz çox nikbin bir gəncciniz.

Yenidən "Aida" səsləndirilir. Pəncərə işıqlanır, şaxta və çovğun qopmuşdur.

POLYAKOV. Fevralın 16-sı. Axşam nə tez düşür?! Mən yenə tənhayam. Ağrılar yenidən başlayır...

"Xəstə" musiqi səslənir. Bu, "Aida" deyil. Burada melodiya yoxdur, xəstəliyin başlanğıcını bildiren əlamətlər daha çoxdur.

Dünənki ağrıların qalığı... Yaxşı ki, Anna Kirilovna bir az dərman saxlayıb. Bir santiqram... Bir... *(özünə iynə vurur.)* Ağrı keçdi. Xaşxaşdan ilk dəfə morfi hazırlayana eşq olsun! O bəşəriyyətin ən xeyirxah adamıdır.

BOMQARD. Fevralın 18-də yenə.

POLYAKOV. Dörd iynə təhlükəli deyil.

ANNA KİRİLOVNA *(görünür.)* Bəs fevralın 25-də?

POLYAKOV. Anna Kirilovna, siz qəribə adamsınız. Doğrusu, mən həkim deyiləm.

ANNA KİRİLOVNA. Şprits yarım!

POLYAKOV. Bəli!

BOMQARD. Doktor Polyakov. Ehtiyatlı olun!
POLYAKOV. Cəfəngiyyat! Boş sözdür!

Musiqi.

Yenidən qaş qaralır, düz yarım aydır ki, məni atmış o qadın barədə fikirləşmirəm. Amnerisin havası artıq onun başından çıxıb. Mən bununla fəxr edirəm. Bəli, mən kişiyəm!

Tufan qopmuşdur. Pəncərədən iki fiqur görünür.

Bəli, Anna Kirilovna mənim məşuqəm oldu.

ANNA KİRİLOVNA. Başqa cür ola da bilməzdi.

POLYAKOV. Biz, elə bil, kimsəsiz bir adadayıq.

ANNA KİRİLOVNA. Kəskin şaxtalar artıq ötüşüb.

POLYAKOV. Amma boran... hərdənbir özünü göstərir.

ANNA. Mən qorxuram. Sənin üçün yaman qorxuram.

POLYAKOV. Sən nə danışırsan? Lap uşaqlıqdan mənim iradəm möhkəmdir.

ANNA. Yaxşı, yat, yat...

POLYAKOV. Hələ tezdür. Saat neçədir?

ANNA. Doqquz.

POLYAKOV. Mən nə şirin-şirin yatıram. Günlər uzanıb, elə bir şəfəqin rəngi də dəyişib.

Günəşli, güllü bir dərə,
Qulağımda incə səs.
Sənsən nağıla döndərən
Mənə bu dünyanı – sən.

Musiqi. Qaranlıqlaşır. Dan yerinin ağarmsına az qalmışdır.

POLYAKOV (*divanda uzanmışdır, gözləri açıqdır*). Lampanın işığı necə vahiməlidir! Alovun rənginə bax. Amneris! Amneris! Yenə odur, necə məlahətlə oxuyur. Orkestr nə qədər valehedicidir. İlahi, nə qədər qeyri-adi musiqidir?! Mən belə yuxu görməmişəm. Necə təmizdir bu səs. Büllur kimi safdır. Müxtəlif tərəflərdən eşidilir, sonra onlar birləşərək vahid axara düşürlər, gözəl və təntənəli bir himn yaranır. Nə qədər ləzzətlidir, lap möcüzədir!

("Aida" operasından himn səslənir.)

Bəlkə, bu elə mənim musiqimdir. Dillən, mənim musiqim, dillən!

("Aida"dan marş yarımçıq kəsilir, addım səsləri eşidilir.)

Addım səsləri... Deməli saat səkkizdir. Anna Kirilovna məni oyatmağa gəlir.

Anna daxil olur.

ANNA. Sergey Vasilyeviç!

POLYAKOV. Eşidirəm.

ANNA. İyirmi xəstə yazılıb.

POLYAKOV.Çox gözəl! Özümü çox yaxşı hiss edirəm, gümraham. Həyat da gözəldir! Məndə işə əvvəllər olmayan həvəs əmələ gəlib. İndi rahatam! Hanı mənim gündəliyim? *(Bomqarda yaxınlaşır və dəftəri ondan alır.)* Belə də yazıram: Gündüzlər özümü əla hiss edirəm!

BOMQARD. Bəs gecələr?

Polyakov gündəliyi ona verir və sakitcə kənara çəkilir. Qaranlıqlaşır. Neft lampası yanır. Polyakov və Anna.

ANNA. Mən daha sizə dərman hazırlamayacağam.

POLYAKOV. Səfehləmə, Annusya. Uşaq-zad deyiləm ki?..

ANNA. Hazırlamayacağam. Axı, siz məhv olursunuz.

POLYAKOV. Başa düşün, sinəmdə dəhşətli ağrılar var.

ANNA. Müalicə olunun.

POLYAKOV.Harada?

ANNA. Məzuniyyət götürüb, istədiyiniz yerə gedin. Axı, morfi ilə müalicə olmaz. Sizə ikinci dəfə dərman hazırladığım üçün özümü bağışlaya bilmirəm.

POLYAKOV. Onda... Bəlkə deyirsən ki, mən morfinistəm, hə?..

ANNA. Bəli... Siz morfinist olursunuz.

POLYAKOV. Demək, siz mənə dərman hazırlamayacaqsınız?

ANNA. Yox! *(gedir).*

POLYAKOV. Dərman şüşəsi hardadır? Budur... Biz az qalıb içərisində. Eybi yoxdur! Anna Kirilovna!

(Anna qayıdır.)

Anna Kirilovna, zəhmət olmasa, aptekin açarını verin mənə.

ANNA *(sakitcə)*. Verməyəcəyəm.

POLYAKOV. Yoldaş! Zəhmət olmasa, aptekin açarını mənə verin. Bunu sizdən bir həkim kimi tələb edirəm.

ANNA. Siz nə üçün belə deyirsiniz? Nə üçün? Ah Sergey Vasilyeviç, mənim sizə heyfim gəlir.

POLYAKOV. Budur, onlar sizdədir. Verin açarları!

(*Açarları alır.*) Morfi məhlulunu necə hazırlayırlar? Yox, özüm hazırlaya bilməyəcəyəm. Axı, mən feldşer yox, həkiməm, həkim!.. (*Dişlərini qıcayaraq*) Hazırlayacaqsınız, ya yox?

ANNA (*Bu işə məcbur edilmiş kimi əlini yelləyir.*) Verin hazırlayım... (*hazırlayır.*)

POLYAKOV. Hər şeydən əvvəl hisslərə təsir göstərir. Sonra bu təsir daha hərarətli olur... Biz az keçir... Birdən-birə fikir aydınlaşır, iş görmək qabiliyyəti də yüksəlir. Nə qədər ürək ağrıdan şeylər varsa, bir anda yox olur. Bu, insanın mənəvi qüvvəsinin ən yüksək nöqtəsidir! (*İynə vurur.*)

"Xəstə" musiqi səsləndirilir.

Çox gözəl! Allah xatirinə, Annusya, məni bağışla. Heç bilmirəm mənə nə olub? Axı, əvvəllər belə deyildim. Nə qədər həssasdım. İndi isə kobudluq edirəm.

ANNA (*onun qarşısında diz çökür, əllərindən tutur.*) Mən sizə acıqlanmıram. Yox! Mən indi başa düşürəm ki, siz artıq məhv olmusunuz!.. Sizə iynə vurduğum üçün özümü də lənətləyirəm.

POLYAKOV. Qəribə adamsınız! Sizin təqsiriniz nədir ki?.. Öz hərəkətimə özüm də cavabdehəm. Söz verirəm, elə günü sabahdan tərgitməyə çalışacağam. Dozanı azaldacağam. Morfiya kiçik meyl, axı, hələ morfinist olmaq deyil.

ANNA. Sizə kim inanar?

POLYAKOV. "Kim inanar? Bu sözlərə lap uşaqlığımdan nifrət edirəm. Bəs kim inanar ki, mənim böyük fikirlərim var? Kim inanar? Kim?.. Kim?.. Bax bu, dəhşətlidir, ölüm deməkdir.

(*Pəncərəyə yaxınlaşır.*) Bu qış nə qədər uzun, nə qədər canüzücü oldu. İlahi! Bircə yaz tez gələydi! Annusya! Sən mənə vəfalı olan yeganə adamsan, əsl dostsan. Sən mənim həyat yoldaşım olmalısan! (*Onu qucaqlayır.*)

ANNA. Bəs, o?.. Bəs...

POLYAKOV. Unutmuşam onu. Unutmuşam.

Qaranlıqlaşır.

BOMQARD (*kresloda.*)

Səhər çiçəklər açır,
Güllər ölür gecələr.
Sabahı ondan acı,
Tərk olurlar necə, tərk!
Şimşək çıxır beləcə,
Bir an nur – sonra gecə..

(*səhifəni çevirir.*)

Aprelin 8-i.

POLYAKOV. *(səhnənin önündə)* Əziyyət çəkirem.

BOMQARD. Aprelin 9-u.

POLYAKOV. Bahar daha dözülməzdir!

BOMQARD. Bahar gəlib!

POLYAKOV. *(ona tərəf qaçıb gündəliyi alır.)* Qaranquşlar! Budur onlar, bax! O tərəf-bu tərəf nə qədər uçmaq olar?!

(Xırıltılı qarmon səsi eşidilir.)

Kokain şüşə qaba salınmış iblisdür! İkicə dəqiqəliyə sevinc, fərəh gətirir, sonra dəhşətli ağrılar başlayır. Hər tərəfə zülmət çökür. İlahi, nə qədər ürək yaxan səsdür! Sonra isə...

(Qarmonda zəhlətökən musiqi çalınır.)

Kokain! Mənim qanımla şeytanın qarışığından əmələ gəlib. Nifrət edirəm ona, nifrət! İçərimi yandırır, məni oda-alova atır. Ürəyim elə döyünür, döyünür ki, elə bil ovcumun içindədir, harasa uçuruma gedir. Vəssalam! Doktor Polyakov bir də qayıtmayacaq həyata! Mən bədbəxtəm, bədbəxt... Mən bu ilin fevralında morfinizm adlı bataqlığa yuvarlanmış doktor Polyakovam. Bütün hamını... xəbərdar edirəm: Kokain ən murdar, ən iyrenc zəhərdir, zəhər! Mən... yarımadamam. *(Döşəməyə yıxılır.)*

(Anna qaçaraq gəlir, ağlayır, özünü onun üstünə atır.)

Qaranlıqlaşır.

BOMQARD *(kresloda, gündəliyi oxuyur)* Mayın 6-sı. Çoxdandır gündəliyimi əlimə almıram. Beləliklə, əgər mənim xəstəlik tarixim yazılsa belə alınar: gündə iki dəfə... morfi...

Pəncərədə ildırım çaxır.

POLYAKOV. Çox cansıxıcı gecədir, tufan olacaq. Şimşək də belədir: əvvəlcə hər yanı işığa qərş edir, sonra... yenə zülmət çökür. Morfinisti bir-iki saatlıq morfidən məhrum etmək onu məhv etməkdir... Bax, onda hava çatışmır... Bədən isə həsrətində olduğu hüceyrəni tələb edir...

BOMQARD. Nə üçün?

POLYAKOV. Nə üçün? Bunun cavabı yoxdur, çünki səbəbini nə müəyyənləşdirmək, nə də izah etmək mümkündür.

BOMQARD. Deməli, insan artıq məhv olmuşdur.

POLYAKOV. Bəli, Bəli! Meyit! Adam morfidən başqa heç nə istəmir, heç nə barədə fikirləşmir. Susuzluqdan canını tapşırmaq morfi həsrətindən ölməkdən min pay yaxşıdır, rahatdır, behiştə getmək kimi bir şeydir. Diri-diri

torpağa basdırılan adam olan – qalan havanı udduqdan sonra yəqin ki, sinəsini bu sayaq cırır, parçalayır. Dinsizi tonqalda yandıranda bu cür zarıyır, qıvrılır. Dözə bilmirəm artıq. İynə vururam. Yüngülləşirəm. Budur, dərimin altında xoş bir sərinlik hiss edirəm. Bu, gecənin yarısına qədər bəsimdir. (*Dəftəri Bomqarddan alır.*)

Boş şeydir, cəfəngiyyatdan başqa bir şey deyil bu yazılar. Onsuz da gec-tez tərgidəcəyəm! (*Dəftərin bir neçə vərəqini qoparıb atır.*) Yatmaq lazımdır, yatmaq... Yağış yağır və bu yağış məni dünyadan ayırır. Belə yaxşıdır. Nə mən bu dünyaya gərəyəm, nə də bu dünya mənə...

Eh nələr etdim, vətən,
Sənə vida deməyim,-
Hədər getdi əməyim!
Gərək səndən yayınam-
Dənizin o tayına.

Qaranlıqlaşır. Musiqi. Artıq bu musiqidə ümid qığılımları duyulur. Bu, Raxmaninovun "Bahar gəlir" romansı, Çaykovskinin orkestrlə fortepiano üçün birinci konserti, yaxud Qriqin "Perq Qünt" dramına musiqisindən "Solveyq mahnısı" ola bilər. Musiqi birdən kəsilir. Səhnədə əlində dəftər Bomqard.

BOMQARD. Beləliklə, Moskvada doktor... familiyası pozulub, müalicəxanasından qaçdıqdan sonra... (*səhifəni çevirir*). Burada isə vərəq cırılıb atılıb.

POLYAKOV. Bu vərəqi ona görə cırıb atmışam ki, diplomlu bir adamın tülkü kimi qorxaqcasına qaçdığını heç kəs bilməsin. Axı, mən xəstəxana paltarında qaçmışdım. Ertəsi gün iynə vurduqdan sonra doktorun yanına qayıtdım. O mənə mərhəmət göstərdi, lakin hiss edirdim ki, mənə nifrət edir. Amma nahaq yerə. Siz bir psixiatr kimi başa düşməlisiniz ki, özümlə heç də həmişə bacara bilmirəm. Xəstəyəm mən! Xəstə! Eşidirsiniz?

Bomqard ağ xalat geyinir. O, professordur.

POLYAKOV (*onun qarşısında stulda oturur*). Mənə nifrət etməyin, professor.

BOMQARD-PROFESSOR. İndi nə etmək fikrindəsiniz?

POLYAKOV (*o hələ eyforiya vəziyyətindədir, cəsərtlə*). Öz tənha guşəmə qayıdacağam. Məzuniyyət müddətim də qurtarıb. Göstərdiyiniz kömək üçün sizə minnətdaram. Yaxşıyam. Müalicəni özüm davam etdirəcəyəm.

PROFESSOR. Sizin bir baxışınızdan hiss olunur ki, düz danışmırsınız. Bu sözlər isə gülünc görünür...

POLYAKOV. Professor, axı birdən-birə tərgidə bilmirəm.

PROFESSOR. Yenə qalın burada.

POLYAKOV. Yenə? Mən burada çox şey gördüm... Soyuq dəhlizlər, boş yağlı boya ilə rənglənmiş divarlar... Ayağı sınımış heyvan kimi nəyisə gözləyirəm. Nəyi? Gecələr köynəyimin yaxısını dartıb cırır və yalvarıram ki, məni buraxsınlar. Yox! Yox! Morfini quru bitkidən düzəltmişlər. Siz də elə müalicə edin ki, xəstə əziyyət çəkməsin. Yox! Yox! Yox!

Professor stol arxasından qalxır. Polyakov qorxmuş halda qapıya tərəf atılır.

İstəmirəm... İstəmirəm ki, məni güclə...

PROFESSOR. Nə mən həbsxana gözətçisiyəm, nə də bura Butır qazamatı. Sakit olun. Dediniz ki, tamam sağalmısınız. Bununla belə... *(Polyakovun bayaq etdiyi hərəkəti təkrar edir.)*

Mən sizi saxlamıram!

POLYAKOV *(kəderli və titrək səslə)*. Professor, mənim verdiyim iltizam kağızını qaytarın.

PROFESSOR *(Polyakovun verdiyi iltizam kağızını çıxardır)*. "Mən, doktor Polyakov iki aylıq müalicə kursu keçməyi öhdəmə götürürəm... məni xəstəxanada saxlaya bilərlər... və s." Götürün!

POLYAKOV *(kağızı gizlədir, kəkələyərək)*. Təşəkkür edirəm. *(Qapıya tərəf gedir.)*

PROFESSOR. Doktor Polyakov! Fikirləşin. Bilin ki, gec-tez ruhi xəstəliklər xəstəxanasına düşəcəksiniz. Onda vəziyyətiniz qat-qat ağır olacaq, mənəvi sarsıntı sizi hər şeydən ayıracaqdır. Mən sizinlə hər halda bir həkim kimi hesablaşdım. Bu barədə sizin iş yerinizə bildirməməyim isə cinayətdir.

POLYAKOV *(zəif səslə)*. Yalvarıram, professor. Heç kəsə deməyin. Rüsvey olaram, işdən qovarlar. Bunu istəyirsiniz?

PROFESSOR *(dixor)*. Yaxşı, gedin, gedin. Heç kəsə deməyəcəyəm. Onsuz da sizi geri qaytaracaqlar.

POLYAKOV. *(gündəliyi götürür)*. Ah, mənim vəfalı dostum, mənim gündəliyim. Yəqin ki, sən məni satmayacaqsan. Axı, mən xəstəxanadan morfi oğurlamışam. Üç parça kristal və onqramlıq qarışıq. Açar şkafda idi.

Bomqard xalatını və papağını soyunub kresloda oturur.

BOMQARD. Bəs açar orada olmasa idi?

POLYAKOV. Yəni mən şkaflı sındırdım, ya yox?

BOMQARD. Öz vicdanınızla deyin.

POLYAKOV. Sındırdım!

BOMQARD. Beləliklə də doktor Polyakov dönüb olur oğru.

POLYAKOV. Belə deyil... Bu lap ağ oldu... Qoy mən cismani və ruhi cəhətdən xəstə olum. Məndə mənəvi düşgünlük başlayıb. Lakin mən işləyə bilirəm, yanıma gələn xəstələrin heç birinə yamanlıq etməmişəm. Bəs niyə oğurladım? Çox sadə! Fikirləşdim ki, onsuz da heç yerdən morfi tapa

bilməyəcəyəm. (*Özündən çıxmağa başlayır.*) Bir də, axı, mən nə üçün özümü təmizə çıxarmağa çalışmalıyam, gizlənməliyəm, qorxmalıyam? Morfinistliyim alınma yazılmayıb ki? Kimə nə? Kimin nə işinə? Pah atonnan! Böyük şeymiş... Düşgünlük!.. Mənəvi düşgünlük!.. Budur, gündəliyim. Məgər burada sərsəm bir şey var? Mənim mühakimlərim sağlam deyil? (*səhifənin bir hissəsini cırrır.*) Tamamilə sağlamdır, ağıllıdır. (*Oturur, lampanı yandırır. Yazmağa başlayır.*) Morfinistin heç kəsdə olmayan bir xoşbəxtliyi var, elə bir xoşbəxtlik ki, bunu heç kim ondan ala bilməz. Bu, ömrünü tənha keçirə bilmək bacarığıdır. Tənhalıq isə – mühüm və əhəmiyyətli fikirlər deməkdir, bu, özün üçün düşünə bilməkdir, rahatlıqdır, müdriklikdir...

(*Musiqi. Polyakov yazır.*)

Gecənin qaranlığı sakitcə axır. Hardasa çılpaq meşə sonra şırıltı ilə axan çay görünür... Buz kimi soyuq payız fəslə adamı üşüdür. Səsli-küylü Moskva isə uzaqlarda, lap uzaqlardadır. Eh, bunlar nəyimə lazımdır?.. Heç nə lazım deyil mənə, heç nə cəzb eləmir məni. Yan, mənim çirağım, alovlan, amma sakit-sakit. Hər şeyi unutmaq istəyirəm. Hər şeyi. Unutmuşam da.

Anna daxil olur. Əlini onun çiyinə qoyur.

Noyabrın 18-i. Möhkəm şaxta var. Cığıra düşüb çaya tərəf gedirəm.

ANNA. Sən, elə bil heç nəfəs almırsan.

POLYAKOV. Hə, hə... Gəlirəm, gəlirəm... (*Səhnənin ön tərəfinə gedir.*)

Şəxsiyyət... Mənəvi düşgünlük! Bunlar öz yerində. Amma mən bu gün iyə vurmamışam. Annaya yazığım gəlir. Dərmanın dozası artırıldıqca o, məhv olur. Nə gözəl insandır! (*Pıçiltı ilə*). Halım xarablaşır... Eybi yoxdur, dözərəm. Bu da çay. Necə də boşluqdur! İşiq görünür, lakin hardasa, buralarda gizlənilib. Sürünmək. Sürünürəm... Ağaca söykənirəm. Düzünə qalsa, son vaxtlar xeyli zəifləmişəm. Bu nədir? Qoca arvada bax. Necə sürətlə qaçır! Görəsən, bu sazaqda niyə tək kofta geyinib? Bəs o haradan gəlib çıxıb? Axı, xəstələrin qəbulu çoxdan qurtarıb. Sonuncu xizəklər çoxdan gedib, on verstdən bu yana heç nə yoxdur. Bataqlıqdan, meşədən savayı. Bəs o?.. O qaçmır, göylərə uçar. Elə uçar ki, yerə toxunmur. Əlində də yaba var! Anna! Anna! (*Səhnənin dərinliyinə tərəf qaçır.*) Morfi!

Qaranlıqlaşır. Bomqard əlində gündəlik.

BOMQARD. Biyabırçılıq. Boş dərman şüşələri (*Səhifəni çevirir.*) Noyabrın 19-u. Qusur. Bu yaxşı deyil. Anna ilə gecə söhbəti.

Polyakov və Anna.

ANNA. Əgər çıxıb şəhərə getməsən, mən özümü öldürəcəyəm. Eşidirsən?

POLYAKOV. Yalnız romanlarda belə olur, Anna!

ANNA. Nə?

POLYAKOV. Sənin kimiləri yalnız romanlarda olur. Əgər bir vaxt sağalsam, taleyimi ömürlük səninlə bağlayacağam.

ANNA. Əllərinə bax, gör nə gündə...

POLYAKOV. Bir az əsir. Amma bu işləməyimə mane olmur.

ANNA. Yaxşı bax. Bir dəri, bir sümükdür əllərin. Hələ sifətin... Yalvarıram, Seryoja, yalvarıram, çıx get.

POLYAKOV. Bəs sən?

ANNA. Çıx get, deyirəm! Sən məhv olacaqsan!

POLYAKOV. Çox kəskin dediniz. Doğrudan da qısa müddətdə niyə bu qədər zəiflədim? Axı, bu zəhrimara düçar olmağım hələ bir il də deyil. Görünür, mən elə beləyəmmiş...

ANNA (*kədərli*). Kim qaytara bilər səni həyata? Bəlkə o – sənə Amnerisin?

POLYAKOV. Sən nə danışırısan. Canımı ondan qurtardığım üçün elə morfiyə minnətdaram.

ANNA. Aman, allah! Axı, mən nə edim? (*Diz çökür.*)

POLYAKOV. Demək, belə. Qərarım qətidir. Məzuniyyət götürüb Moskvaya – professorun yanına gedəcəyəm. Yene dilimdən iltizam verib... əziyyətə dözəcəyəm... Mütəlləq!.. Əlvida, Anna... hələlik. Əlvida!

(*Qaranlıqlaşır. Səs gəlir: "Mən getməyəcəyəm! Bacarmıram!"*)

BOMQARD (*döşəməyə uzanmış Polyakova tərəf əyilir*). 1918-ci il! Yanvar ayı! Yanvar!

POLYAKOV. Başa düşün, mən müalicə zamanı məhv olaram! Bir də... mənə müalicə-zad lazım deyil. İstəmirəm! İstəmirəm! (*Bomqarddan uzaqlaşır.*)

BOMQARD (*onun ardınca gedərək*). Yanvarın 15-i. Səhər öyüyürsən.

POLYAKOV. Nə olsun ki?! Üç şprits dördfaizli məhlul! Axşam-üç şprits! Şüşədə!

BOMQARD. Bəs gecə? Daha üç şprits!

POLYAKOV. Gecə?! Ən dəhşətlisi elə gecələr baş verir. Qulağıma səslər gəlir. Məni hədələyirlər.

SƏS (*reverberatorla*). Sergey Vasilyeviç! Sergey Vasilyeviç!

(*Səhnədə nəhəng, hərəkət edən kölgələr görünür.*)

POLYAKOV. Kimdir? Nə lazımdır?

Qarmaqarışlıq səslər – qəhqəhə, gurultu və hönkürtü eşidilir, rəngarəng izlər görünür.

SƏS. Sergey Vasilyeviç!

POLYAKOV. Boş şeydir! Mənasızdır! Hanı şprits? Budur! Yox! Olmaz! Sabah operasiya günüdür. Adamlar... Cəhənnəm olsunlar hamısı!.. Mən onlara nifrət edirəm. Onlardan qorxuram. Xışiltıdan qorxuram. Morfi! Qoy olsun eyforiya... Eybi yoxdur. Bax, onda... mən insanları çox sevirəm. Ürəkdən sevirəm onları. Heç nədən də qorxmuram...

"Xəstə" musiqi.

Kimin ürəyində
Allaha inam varsa,
Kim ki, həyatın dərin
Zülmətindən keçirib
İşığa həqiqəti
Qəlbində aparırsa,
Çəkirsə həqiqətə,
İşığa səni, məni
Onunçün oxuyuram
Ürəkdən bu nəğməni.

Qərarım qətidir! Fevralda məzuniyyət götürüb Moskvaya – müalicə olunmağa gedəcəyəm. İşdə hər şey öz qaydasındadır.

Of, qış! Amansız günlər,-
Tükənməz qış tufanı!
Göllərin üzərində
Qalın buz artdı, artdı
Ən çox çəmənə, çölə
Qalın qar yatdı, yatdı...
Ən çox kənd meşəsində
Tufan haray qopartdı.

Ömür yolum öz axarı ilə gedirdi və birdən-birə... tüstü kimi hər şey dağılıb yox oldu, indi boş otaqda tənha qalmışam. Ətraf isə zülmət gecədir. Yenə gözlərimi yumuram... dəhşətli soyuqlar, əzablar başlayır. Sonra şaxta ara verir, qar yağır... Quşbaşı, yumşaq... Yenə tüstü... Tüstü...

Səhərin şəfəqində
Tüstü qalxdı, dolandı.
O qədər qalxdı, qalxdı
Göyə dəydi, dayandı.

İçərimdəki cırmaq yaraları alışıb yanır.

Rəngarəng kölgələr görünür. Musiqi səsləndirilir.

Anna! Anna!

Anna ona yaxınlaşır.

Buna hallyusinasiya – qarabasma deyirlər. Əllər buza dönür və soyuq tərle örtülür. Təpəyə bax! Tamam buz içindədir. Lap uşaqlıqda sürüşdüyümüz təpəyə oxşayır. Bundan sonuncu dəfə sürüşürəm. Aşağıda mənə nə gözləyir? Bilmirəm.

ANNA. İnsanlar.

POLYAKOV. Yalandır! Ağ yalan! Anna! Anna! Sən sapsarı saralmısan, lap xəstəyə oxşayırsan. Mən üzdüm səni, Anna. Axırına çıxdım. Bu mənim bağışlanılmaz günahımdır. Ah, Anna, mənə sevsən, daha böyük dərd olacaq. And içirəm! And içirəm ki, fevralda... Bomqarda müraciət edəcəyəm. Qərarım qətidir.

ANNA. Niyə məhz Bomqarda!

POLYAKOV. Çünki o, psixiatr deyil, həm də mənim universitet yoldaşımdır. O, rəhimlidir. Bəlkə sağalda bildi. Yəqin ki, çarə tapacaq. Qoy mənə Moskvaya aparsınlar... Qoy... Zəifləmişəm! Alçağam! (*Hönkürtü ilə ağlayır.*)

Qaranlıqlaşır.

BOMQARD (*Kresloda. Əlində dəftər var*). 1918-ci il. Fevralın 13-ü. Səhər tezdən. Qorelovo. "Özümü təbrik edə bilərəm. On dörd saatdır ki, iynə vurmamışam. Düz on dörd! Bu ağlasığılmaz bir müddətdir. Bomqard mənə gerek deyil! Heç kəs gerek deyil mənə! "Ağarır dan yeri..."

POLYAKOV. (*tək*) Mən indi tamam sağalacağam. Bundan sonra bircə dəqiqə yaşamağım belə haramdır. Belə olmaz! Olmaz! Budur dərman, əlimin altındadır (*tapancanı çıxardır.*) Nə üçün əvvəllər yadıma düşməyib? Heç kəsə borclu deyiləm. Yalnız özümü məhv etmişəm. Anna! Mən nə edə bilərəm? Amneris oxuduğu kimi: "Zaman özü tapır çarəsini..." Dəftəri Bomqarda verin. Vəssalam...

(Qaranlıqlaşır. Atəş səsi.)

BOMQARD. "Öz əməllərinə görə ölümlər də mühakimə olunurlar". (*Gündəliyi örtür.*)

Qaranlıqlaşır.

SON.